

Landskap: Småland Upptecknat av: Barbro Edlund
Härad: Sunnerbo Adress: S. Örsplanaden 15, Lund
Socken: Dösarp Berättat av: Oscar Gøthberg
Uppteckningsår: 1936 Född år 1878 i Hällesjö, Dösarp

Uppteckningen rör Förteckning över lekar (idrotts-
lekarna efter Landsmålsarkivets frågelista nr. 28: Idrotts-
lekar I).

Ordet lek användes i ritspråkets betydelse. För lek-
sak hade man uttrycket "lullepsycke" och för lek-
full "lekseu".

Lekarna utfördes vid korsväg, en vacker backe
eller på en plats som kallades "Schantse häla" (schanta-
gå i sällskap). Eller också lekte man på kalas.

För att bestämma vem som skulle börja hade man
lottring, handgrepp om kårp, ramsor, kålena krifo.
Lottring tillgicks så att man hade stikar av olika längd
mellan fingrarna och antingen den som drog den kortaste
eller längsta stikan skulle börja. Vid handgrepp om kårp
fick två av deltagarna komma överens om en viss punkt
på en kårp och den av de övriga som vidrörde denna
punkt fick börja leken. Följande ramsor förekommo:

4888

2.
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

1) Öne bene buse back, du slapp (den vanligaste ramsan, därifrån den gick fortast)

2) Esige, desige, luntan, luntan, simmeli makea, kockeli, kakea, atteli, fatteli, tōō, pās, Adam, bva, ute.

3) Peppla, peppla hōō, mina små grå, uti bondens lada göra farlig skada, bid å skå, lägg ifrå. Vipsan, vapsan, kallartvapsan. Brun snut, knäpps ut. Vem skall till den svarta dörren gå? — Vid "gömme" (levnadsömma) räknade man kribor, d. v. s. man räknade till 100 innan man gick och sökte.

Panter förekommo egentligen ej vid idrottslekarna. Annars spang man som pant vid ölskeleken "gatgalopp" 7 gånger och vid jullekarna plockade man smultron under snön (d. v. s. under mattan), kysste spisen och räknade stjärnorna ("en och alla de andra") som panter. Sådana lekar som "Farmors testamente", "räkna stjärnorna", "hänga" och "prinsessan i månen" ^{"Sägja lärt"}

Skriv endast på denna sida!

voro pantlekar (se nedan, sid. 17, 21).

Idrottslekar.

A. Tävlingslekar

1. Brottning. All brottas kallades att "bröfjas". Följande fäbningar märkas: "ta kravata" (tag i krage med armar na i kors), "ta fängeta" el. "livta" och "bryta ryggata". Vid ryggata hade man det koncept att man satte ut bakdelen för att motståndaren ej skulle få riktigt tag. Vid kravata försökte man sätta lummarna mot motståndarens hals för att få honom att ge med sig. Att slå "fälleben" vid brottning var förbjudet.

2. Ta nackata, bryta arm el. ben, rätta ut ben el. näve. "Ta armbata" (bryta arm) försiggick på bord el. över någon axel. "Rätta benä" bestod i att två personer placerade sig med

ryggarna mot varandra och tog spänntag mot var sitt fasta föremål. Det gällde för båda att skjuta på och försöka kröka knäna på motståndaren, under det att ens egna knä spändes raka. "Bryta upp handen" förekom även. För att få handen att gå upp lättare gned man knogarna hårt. Man prövade styrkan i knäna genom att skedlagarna i leken ställde upp sig i en rad och en person gick bakom dem och slog dem en efter en mysket hårt i knäveckan. I det att han sade: "du över inte be knäket", och knåade man vid slaget, dög man ej heller utan var ute ur leken.

3 Dragkamp. Till detta användes rep el. stång. Då man "drog fingerbroh" använde man alltid långfingret. Det förekom även att man drog fingerbroh över någons axel. Man övade sig ofta på något lämpligt föremål. Då man övade över någon sade man att man "drog upp"

honon. — En annan lek, utan särskilt namn, var att man krökte alla fingrarna på ena handen och hakede i en annans krökta fingrar. Därpå svängde man runt, tills en av deltagarna ej orkade längre utan släppte, varpå bägge föll. — En motvarighet till "dra handske" fast utan korsade armar förkom hade inget särskilt namn. — "Drä hand", "dra karle" och "dra kattstuge" (= dra gränja) var andra histörande lekar. Kneps vid den senare leken var att man gärna satte händerna långt framför sig eller också tjuvade man dem för att man skulle kunna hålla emot bättre. Man följade också tag i gräsförvan. Då man drog kattstuge, förkom endast att de tävlande vore vända mot varandra (frågelistas bild 2).

4. Påpasslighetsprov. Hitt hör "tänja stutar" el. "snäja stutar" (enl. fig. 5 i frågelistan) och "hugga lärkroki" (= kasta

krökhas). Vid "dra handske" är det möjligt att man samtidigt rabblade upp någon ramsa.

5. Balanstävlar mellan två. "Qida stång": två personer red på en stång och sökte slå ner varandra med en liten säck fylld med halm.

6. Hårdhetsprov. "Slå knog" kallades frägelstans lek "slå knogeld". Vid leken "Markus och Lukas" hade man en karbas bestående av en handduk inneknuten i en annan. Man höll med ena handen i en hopknuten nedsduk el. i ett hopknutet rep (för att deltagarna ej skulle komma för långt ifrån varandra), och så kröp de två deltagarna omkring med förbundna ögon. Den ene ropade: "Markus" och den andre svarade: "Här är jag" varpå den förste slog så hårt han orkade med karbasen ^{å det håll} varifrån han tyckte ljudet kom. Det gällde då för den andre att ha knutit därifrån. Därpå var det den andres tur att ropa: "Lu-

kas". Ett knep vid denna lek var, att då man svara-
de böja sig långt framåt och sedan omedelbart efter
svaret slänga sig tillbaka, innan slaget kom. Denna
lek lektes ofta på julkalas. — Ett annat pro-
v på förmåga att uthärda smärta var "vad heter prös-
sens skäleke?". Detta frågade man nämligen någon
under det man grep mysket hårt tag i hans öra,
satte i. o. m. i naglarna. Så länge motståndaren
kunde uthärda smärtan, sade han: "Hon heter håll
öra". När han ej stod ut längre, sade han: "Hon
heter släpp öra" och då blev han befrågad — Man
kunde också ta tag i någons näsa varvid man sade
"kovipan". Därefter blev svaret: "Öster om pipan" och
dialogen fortsatte: "vad gör hon där?" — "Vårper ägg" —
"Hur många kullar?" — "Skäpporna fulla" — "Vilket får
jag?" — "Sura, sura, sura" och angriparen nöp värre
och värre tills den andre var tvungen att svara: "Söta

söta". — En annan luthörande lek var följande.
Man räknade på någros fingrar: "Där bor far (tummen),
där bor mor (pekfinger), där bor syster (långfinger),
där bor bror (ringfinger), där bor släkt och vänner
(lillfinger)". Därefter fortsatte man: "Där bor omme'en
(löst slag på handleden), mitt på le'en (hårt slag på
armleden). Här bor knallen (löst slag på axeln)
mitt i skallen (hårt slag i huvudet)". — "Bra
lärden." Man försökte vid denna lek även med en
hammare, fast i öronet. Smärtan var dock så gott
som omöjlig att fördraga.

B. Prover på vighet, balanseringsförmåga, styrka
och färdighet.

1 Vighetsprov. Hvid här lekas sådana som "ta styvern
på bordet" (cf. "stolen"), "krypa under källan", "gå över källan",
"lägga benen på nacken" (sid 15-18 i frågelistan).
En motsvarighet till ta julbocken var "åka rackare-

skjuts". Man intar då samma ställning på golvet som fig. 12 i frågelistan visar. En annan person lägger sig på magen över den förstes fötter och ben och denne senare försöker kasta av honom så att han får "åka kackareskjuts". — "Kränga hare" var namnet på frågelistan "kränga katt". Detta vighetsprov sökte man utföra så många gånger i sträck man kunde. — "Göra grissar" och "kyssa tröskeln" förekom också. En lek som närmast löt lit, kallades för "köpa julabrännvin". Den tillgicks så att man på ett visst avstånd från dörrposten satte ned en sticka i golvet el. lade en slant. Sedan gick man ned på knä, tog en butelj i vardera handen och med dessa som fötter promenerade man fram till slanten, tog upp den med munnen och gick tillbaka till utgångspunkten. Tävlingslek på kalasen.

2. Slyghetsprov. Av dylika prov och lekar förekom "resa

stock" el. "resa den döde" och "benektaprovet" (se ovan sid. 4).

3. Balansprov. Vid leken "stå målen på fräskon" (se fig. 17 i frågelistan) satt man oftast på en ugg och nedvänd fräsko i st. f. på en kavel. Vidare förelam "kyssa tån" el. "bita i hölen" (nittande och stående), "gå på gånglor", "gå på händerna". - En motsvarighet till "gå narven" fanns kallades för att gå till. Man smurrade därvid runt, till man blev yr och sedan skulle man försöka gå rakt fram.

4. Armhåvning och klättring. "Hånga i brokig arm".

2) motsvarighet till "kyssa jungfrun, fast utan namn, samt
3) "gå med händerna i stegen" (man gick av. med bägge händerna samtidigt i stegen).

5. Luffning. Det prov som i frågelistan kallas "Boräsklöset" benämndes "sadla säck" och "sadla" i frågelistan hette "ta marktag" el. "dra grisor". I fråga om det senare styrke-

provet skulle den som låg överst försöka vara så styv i kroppen som möjligt (då den undre försökte resa sig) samt knytas till och föra huvudet framåt på den undant liggande. — Vidare förekom "lyfta tjärrot" el. som provet också kallades "lyfta gräs" ("lyfta skubbe" i frågelistan), "byta tjärrot" ("rytka förrotubbar" i frågelistan), samt "lyfta master" el. "resa den döde" (frågelistans "lyfta lång stock", fig. 22). — Vid Toftaholm (Dörarps ön) fanns en "drängasten" el. "lyftesten". Då man kunde lyfta den var man "fulltakans". Andra styrkeprover vid lyftning var att "kyssa släggan", "lyfta stolen" (med två händer i ryggstödet el. med en hand och rak arm i ena stolsbenet) samt "lyfta seglet på kvarnen". Segel kallades det järnstycke kvarnstenen vilat på. Detta skulle man lyfta med en hand.

6. Löprning och hopp. Att springa i kapp vissa sträckor kallades "springa skeer". Av hopp märktes "längdhopp", "höjd-

hopp", "hoppa jämföttes", "hoppa stake" (stavarhopp), "hoppa
bock", "hoppa rep", "hoppa spö", "hoppa häpp" (utan att
släppa taget om den, fig. 23 i frågelistan), "hoppa över
halmstjärt" (medan man håller tag i sina täspetsar).
Då man "hoppade kräcka" satt man på huk med
händerna under knäna och hoppade framåt i denna
ställning. "Så hallingen" och "björndansen" förekom
också. Den senare förvissade ^{och} utan musik. Ej heller
hade man kvast (Björndans, se fig. 24 i frågelistan.)
7. Hjulning och kullerbyttor. Hit hör "hjulå" el. "smorra
hjul", "störa klockor" (fig. 25 i frågelistan), "slå kullerbyttor"
och "kulla hjul" (med sittande utgångsställning).
8. Kast. Att "kasta sten i kapp" och "lära" var vanligt.
Att "kasta smörgås" kallades för att "baka stunnlsaker".
"Giffta lössor" (frågelistan "Giffta grodor på gata") var möjligen
förbundet med skrock, ehuru ej säkert. — Slungor
fanns av modellerna H, C och D i frågelistan.

9. Träffsäkerhetsprov och färdighetsprov. Ett vanligt
tidsfrådniv var att "kasta kniv mot vägg" och "slå upp
fällkniv". "Rista kniv" var att kasta kniven mot
riss fläck på vägg el. dyl. Vid "smisöm" kunde deltagar-
na vara två el. flera. I förra fallet sätto de bägge person-
na mitt emot varandra, var och en slog först ihop ^{sina} händer,
därpå slog man högra handen mot motståndarens högra,
sedan vänstra handen mot motståndarens vänstra.
Därpå slog man åter handflatorna samman var och
en för sig och slutligen slog man händerna samtidigt
mot bägge knäna (vänster hand mot vänster knä,
höger hand mot höger knä). Därefter uppspades för-
farande från början om och om igen, och takten öka-
des. Då deltagarna voro flera än två stodo de. Man
slog då ej händerna mot knäna. Först "smidde" man
mot den som stod till vänster, sedan vände man sig
mot högergrannern.

10. Hårdhetsprov med flera deltagare. Hithörande prov
var "springa gategaloppet" och en motsvarighet till "slå
skrabba", fast utan särskilt namn.

C. Carlslekar.

"Mala peppar" (el. "mala salt, kaffe") och "våga salt" (el. "malt")
förekom. "Luffa björn" kallades för att "gå björndansen".
Fågelistans lek "skjuta kråka" kallades för "spänna
kråka", "åka rackarskjut" el. "skjuta länsmän" (fig. 33 i
fågelistan) och "flå: katt" kallade man "omvätta folk".
"Månska hare" kallade man det då en person ensam för
vält i steg. "Kasta ljul" försiggick enligt bild 35 i fråge-
listan. Vid "rulla stock" kunde det antingen vara en el.
två deltagare. Denna lek förekom ej vid särskilda koppelaren
utan när som helst. Flickor voro ibland med.

D. Uppstågs- och överrasteringslekar med idrottslig karaktär.

1. Blindbocklekar. Vanlig "blindbock" och "sittblindbock"

2. Lekar med bulestra situationer och klemelser. "Dra kodda-

"kärva" (= frägelstans "dra fimmåder"), "skjuta skottkärva",
 "spräcka gärdels" (= frägelstans "klyva stöcken", s. 37) höra
 hit. Dessutom förelam det ett lyftprov, varvid sju per-
 soner skulle med var sitt finger lyfta en person som lagt
 sig på golvet. En fattade vid huvudet, två vid axlarna,
 två vid höfterna och två vid fötterna. På ett givet tee-
 ken höllo de andan och det verkade så att den liggande
 flög i luften. Möjligen kallades denna lek för att "lyfta
 master".

Övriga lekar.

Koka rovor. Alla deltagarna utom en satte sig i rad
 på huk och den ensamme skulle gå omkring och försöka
 lyfta upp dem. Om han ej kunde det var "rovan" ej koket
 och han fick gå till nästa person. Så fick han hålla
 på till alla "rovor" varo "kokta".

Hälsa på fru Sola (= -). Detta var en flislek och alla deltagarna utom en, som var "ute" satte sig på en bänk, de minsta först och de största överst, sist en som var fru Sola. Var och en hade ett särskilt namn: bleckplåt, järnplåt, silverplåt o. s. v. till gullplåt (fru Sola). Den som var ute hette: Fross, fross gammal käring och när hon kom in linkade hon och stödde sig på en käpp. Hon stötte med käppen framför den första flisken och följande dialog utspann sig: "Vem är det som trampar på min bleckplåt?" - "Fross, fross gammal käring" - "Vad vill hon?" - "Tala vid fru Sola." - "Stig ett knäpstege högre upp." Så fort gick leken tills gumman kom till fru Sola, varvid denna i st. f. den sista repliken ovan svarade: "Här är hon". Då slängde gumman käppen och gick ut utan att halta med alla de andra efter^{sig} (för att ta henne).

Springa ämkeleken (= sista paret ut). Vid denna lek

hade man olika tillrop: 1) Kaffe i en skud, sista paret ut, 2) Ånka i våra bänkar, gifta mej vill ja', men skit går ja', 3) sista paret ut.

Skifta makar. Vid denna lek bytte man namn, så att man antingen fick grannens namn eller också hade varje plats i ringen särskilt namn efter de personer som först ställt på de ^{olika} platserna. En deltagare var utvald i ringen och ropade: "Jag kan undra hur N. N. ser ut nu?" och den som hade detta namn skulle gå fram i ringen. Därvid lämnade han sin "maka", som nu i sin tur fick ropa på någon.

På lin. Därvid började man den första strofen med orden: "Vilken i se hur min fader sår lin". De följande stroferna handlade sedan om att "repa", "kuskä" "byta" lin.

På lår (Flicklek) En av flickorna gick omkring

och "sålde" till de andra. Hon mötte ut på frikåldes
fjällen hur mycket var och en köpte och alla fick en
bit på köpet. Till varje köpare sade hon: "Om en
stund kommer jag igen och vill ha betalt, men då
får du varken säga svart eller vitt, ja eller nej". När
hon sedan kom tillbaka och frågade hurudant dyget var
och pratade med dem, gällde det att ej säga varken
ja eller nej, svart eller vitt. Kunde de ej det fick de
ge pant.

Vanna gåsen eller vakta råven. En av deltagarna
var råv och hölades av de andra: "Goddag Michel"
Råven svarade: "Singeli sicket. Hurudant är vädret
i dag?" — "Det är solskent och grumt" — "Tvi, då
är det inte mitt vär". Råven gick då sin väg, men
han kunde också få till svar av anföraren i delta-
garsskocken (anföraren stod först med alla de andra i en
lång rad efter sig): "Det är mushigt och sjusligt" — "Då

är det mitt vär", sade kören, och så satte han i väg
från att ta den sist i raden, varvid de övriga skulle
hindra honom och så smedde hela raden runt om
anföraren.

Hök och duva.

Kast och rädda.

"Barka bunte låder, stora långa bräder". Deltagarna i
denna lek stodo i en ring utom en som sprang
utanför och rabblade upp svastående ramsa (möjligen
med fortsättning). Han slog en i ryggen och denne skulle
springa åt motsatt håll. Den som kom först till den
tomma platsen i ringen, fick behålla den, och den
andre fick springa omkring och "barka".

Stolps naglar. Två av deltagarna stödde sig emot varand-
ra, fällade i varandras händer och höjde upp armarna.
Under denna br skulle de övriga gå i en lång rad
medan de så sjöng: "Stolps, stolps naglar, sex stycke

kaglar. Kavla in, kavla ut. Ingen släpper vi varken in eller ut, förrän han säger vad sin bästeste heter". Den som då var under bron fängades i det att armarna föredes ner, och han släppej ut, förrän han sagt namnet på någon av deltagarna. Sedan var han ute ur leken, som fortsattes tills alla fängats.

Prinsessan i månen. En flicka klädes ut till prinsessan och gjordes så fin som möjligt. Sedan klädes man ut en av deltagarna till gubbe (så ful som möjligt). Prinsessan placerades i ett annat rum, gubben skickades ut i ett tredje. En i salen förpå in till prinsessan, där den som anför leken säger till honom: "Detta är prinsessan i månen, som har kommit hit till oss här på jorden och hon har lovat oss att malbas henne med förbundna ögon och i knäböjande ställning trycka en kyss på hennes hand." Då kysses en duktig frönsitet på besökaren och han

malbas sakta prinsessan. Under tiden har hon
sprungit sin väg och den fula gubben intagit hennes
plats. När duken sedan toges bort från besökarens
ögon blev det skämt och skratt.

Farmor's testamente (ett slags pantlek). Den som an-
fö leken kommes med "farmor", som är utklädd till
gammal gumma. Alla de övriga äro hennes "barn".
Anföaren säger att nu är farmor sjuk och gammal
och tror att hon snart skall lämna dem, varför
hon nu vill dela ut sin egendom till barnen. Man
binder en duk om farmors ögon och anföaren utför
sedan olika pantar eller gör grimaser framför
gumman och för varje gång frågar han gumman:
"Vem skall ha detta?" och hon säger då namnet på
någon av barnen. När varje barn fått sin del av
farmor, tar man bort duken för farmors ögon och
säger att farmor har blivit frisk igen och vill ha sin

egendom tillbalsas. Var och en går då fram till farmor i tur och ordning och utför de pantter han fått och som hon gav bort då hon ej såg. Han kan då få en örfil, en slängbyss o.s.v.

Slänga (pantlek). Den som fått sig tilldelat att "slänga", går upp på golvet och ropar någon av de andra deltagarna vid namn. Är det en pojke ropar han ett flicknamn och en flicka ropar ett pojkenamn, tills alla deltagarna blivit utropade. De skola då stå mitt på golvet i en lång rad och hålla varandra i krokarm och vända sig från varandra. Den som blivit dömd att "slänga" får ett mynt, som han måste taga med läpparna och inte röra med handen. Han skall överlämna det till sin granne, som också tager det med munnen och i sin tur överlämnar det. Så skall myntet gå hela raden utesfter, vända och gå tillbaka till den som började. Tappar någon myntet

får han ge pant eller också tar den som började myn-
set tillbaka och man försöker på nytt. Ty mynset
skall vandra fram och tillbaka till alla innan leken
är slut.

Preda boll. Man gjorde ett runt hål i marken, kungs-
hålan, och runt omkring detta mindre hål, ett för
varje deltagare. Den boll man använde bestod mest
av den runda utvädet, som ofta förekommer på al.
Varje deltagare hade ett bollträ, som ungefär såg
ut som en bandyklubba. När man började med
leken var en av deltagarna utan hål och han
skulle försöka mata med bollen i kungshålan, medan
de övriga försökte slå bort bollen för honom. Fick han
med bollen var spelet vunnit. Kunde han under
leken ta ett hål för någon av de andra, fick den-
ne senare försöka slå bollen i kungshålan. Den som
vann spelet höll sedan sitt bollträ snett mot mar-

4888

24.
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ken, de övriga hade sina bolltrå på tvären över
detta. Därpå kastade vinnaren på en gång alla bolltrå-
na i luften och varje deltagare skulle i hast försöka
få tag på sitt och försöka sig om ett trål. Den
som ej hann detta fick börja med att mota bollen
i nästa spel.